

## **Лекція. Основні форми, методи та прийоми виховання дітей в сім'ї**

Слово "метод" в перекладі з грецької мови означає шлях, спосіб. В педагогіці метод трактують як шлях або спосіб досягнення передбаченої виховної чи навчальної мети.

**Метод виховання** – це найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, що відповідають поставленим виховним цілям. **Класифікація методів** – це чітка система виховних впливів, інструментарій вихователя, за допомогою якого можна здійснювати формування особистості. У процесі розвитку педагогічної науки з'являлись різні класифікації методів виховання.

У 50-х роках загальновизнаною була класифікація методів виховання, за якою виділяли три групи методів:

- • словесні (розповідь, бесіда, диспут, лекція, приклад);
- • методи привчання, або практичні (тренування, доручення, гра, труд);
- • методи заохочення і покарання.

У 60-х роках було створено нову систему методів виховання:

- • методи формування морального досвіду в поведінці і діяльності (привчання, організація суспільно корисної діяльності, гра, змагання);
- • методи формування моральної свідомості (бесіда, диспут, розповідь, лекція);
- • методи заохочення і покарання.

У 70-х роках методи виховання поділяли на такі групи:

- • методи, які використовуються в процесі навчання (доповідь, лекція, розповідь, семінар, бесіда, дискусія, диспут);
- • методи виховання в процесі практичної діяльності (виробнича праця, самообслуговування, політична, спортивна, ігрова діяльність);
- • методи педагогічного стимулювання (перспектива, вимога, покарання, змагання).

Крім названих, є й інші класифікації методів виховання. Найбільш ефективною для реалізації мети виховання на сучасному етапі, на нашу думку, є класифікація, розроблена В.А. Сластьоніним. Автор виділив 4 групи методів виховання.



В основі **першої групи** методів виховання (методи формування свідомості особистості) лежить **слово** педагога – найпопулярніших! інструмент в педагогічній діяльності взагалі та в сімейному вихованні зокрема. В.О. Сухомлинський зазначав: "В руках педагога слово – такий самий могутній засіб як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках художника. Як без музичного інструменту немає музики, так без слова немає педагогіки".

**Друга група** – це методи формування досвіду поведінки. Логічний перехід від першої групи методів до другої – це перехід від слова до **діла**, до конкретної справи. Адже саме завдяки цій групі методів закріплюються знання, формуються уміння, навички і звичні форми поведінки.

**Третя група** – методи стимулювання діяльності і поведінки – є **допоміжною** до двох попередніх груп, оскільки методи цієї групи використовуються як стимули, що сприяють ефективному використанню методів двох попередніх груп.

**Четверта група** – методи самовиховання – спрямована на забезпечення особистості практичними уміннями і навичками самовиховання як найвищої форми виховання.

Характеристика методів формування свідомості особистості

**Бесіда** – найпопулярніший метод виховання. Бесіда повинна спонукати дитину до роздумів, пошуків, висновків. Бесіди поділяють на групові та індивідуальні, прогножуючі і непередбачувані (бесіди експромтом). Ефективнішою буде запланована бесіда, до якої батьки підготувалися.

До правил проведення бесіди відносять:

- 1. не намагатися говорити лише самому;
- 2. стримувати себе, коли виникне бажання перервати розповідь дитини;
- 3. виявляйте увагу до співбесідника, підкреслюйте свою зацікавленість;
- 4. спокійно реагуйте на висловлювання дитини навіть тоді, коли з нею не погоджуєтесь;
- 5. стежте за основною думкою співбесідника, намагайтеся зрозуміти хід його думок.

**Дискусія.** Ефективність виховання підвищується в результаті дискусійного підходу до розв'язання виховної проблеми, тому що колективна істина, яка з'являється в ході дискусії, перетворюється на переконання. За допомогою дискусії здійснюється групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок.

До переваг дискусії відносяться: вона стимулює чітко формулювати свої думки; вчить діалогічному спілкуванню, колективному розв'язанню проблеми; сприяє активному засвоєнню знань; допомагає виявити власну позицію, порівняти різні точки зору, обмінятись досвідом; під час дискусії знання перетворюються на переконання.

**Переконання** – це вплив на розум і почуття людини чи групи, який охоплює раціональну і емоційну сторони, формує погляди. Формуються переконання в процесі засвоєння знань. Цей метод ефективний у вихованні дітей підліткового та юнацького віку. Переконання поділяються на наукові, філософські, естетичні, політичні, моральні. Переконувати можна словом і ділом, за допомогою бесіди або конкретного прикладу.

Потрібно виконувати такі вимоги до методу переконання: враховувати вік дитини, її індивідуальні особливості; переконання повинно включати не тільки загальні принципи, правила, а й конкретні факти і приклади; переконуючи інших, вихователь сам глибоко вірить у те, про що повідомляє, є авторитетом для вихованця; відповідність інтелектуально-емоційного стану вихователя і вихованця в момент їх взаємодії.

**Навіювання** (сугестія) – це психологічний вплив однієї особи на іншу чи на групу, розрахований на безперечне сприйняття слів, думок і волі. Навіювання відноситься до методів впливу на підсвідомість вихованця. Основним засобом навіювання є слово. Несловесні фактори (жести, міміка) мають обмежені можливості.

У виховному процесі використовують такі види навіювання:

- **пряме педагогічне навіювання** – це команда, наказ, настанова. Воно заключається в тому, що слово вихователя зумовлює "виконавчу" поведінку дітей. Найчастіше воно використовується як заохочувальний засіб. Наприклад: "Ви повинні завжди бути чесними. Ви хороші учні, і вчитися можете добре. Ви повірте у свої здібності, і легко здолаєте труднощі." Іноді педагоги і батьки висловлюють незадоволення, навіюючи дітям відчуття неповноцінності. Наприклад: "**Я** бачу, що ти вже не зможеш виправитись. Ти, як завжди, впертий, і говориш тільки дурниці";
- **опосередковане педагогічне навіювання** також розраховане на безперечне прийняття інформації, але саме повідомлення подається не в наказовій формі, а у вигляді розповіді, опису чи натяку, які сприймаються дітьми і впливають на їх поведінку.

Ефективність навіювання залежить від особливостей вихователя (вік, авторитет, зовнішній вигляд, привабливість, інтонація, міміка) та вихованців (вік, стать, критичність мислення).

Метод навіювання використовується здебільшого у вихованні дітей дошкільного віку. Молодші школярі легше піддаються навіюванню, ніж старші, дівчата – більше, ніж хлопці. Навіювання може здійснюватись як мовними засобами (слово, інтонація, паузи), так і позамовними (міміка, пантоміміка, жести, оточуюча обстановка). Ефективній реалізації методу сприяє використання художніх образів, музики.

**Метод прикладу.** "Один добрий приклад кращий, ніж сто слів". Переконувати вихованця, як уже зазначалось, можна на основі конкретного прикладу. Тому приклад є допоміжним до методу переконання. Мета застосування методу прикладу – добитися наслідування певних дій, яке посилюється самопереконанням і самонавіюванням. В основі прикладу лежить психологічний механізм наслідування, що складається з таких етапів: дитина сприймає образ, у неї виникає бажання діяти так само; між прикладом і наслідуваними діями утворюється зв'язок; відбувається синтез наслідуваних і самостійних дій дитини. Приклади для наслідування поділяються на позитивні і негативні. Позитивні виховуючі приклади – це літературні герої, відомі люди сучасності, члени сім'ї, викладачі, друзі.

"Хорошому треба вчитись три роки, а поганому – однієї години досить". Ця мудрість підкреслює думку про те, що вплив негативних прикладів дуже заразливий у процесі наслідування. Дію негативного прикладу порівнюють з хворобою, яка важко піддається лікуванню. Як можуть батьки протидіяти впливу негативного прикладу? Ізолювати дитину від

негативного впливу; принизити авторитет прикладу, що негативно впливає; відволікти вихованця, вивчити його мотивацію, передбачити поведінку. Незважаючи на описану особливість, у вихованні використовують і негативні приклади з метою профілактики алкоголізму, наркоманії, протиправної поведінки тощо.

Особистий приклад батьків як головний метод сімейного виховання порівняно з усіма іншими методами і засобами має найбільший вплив як у позитивному, так і негативному плані. Наслідуючи батька і матір, дитина засвоює сімейні традиції, цінності, стосунки, оцінки. Зараз, за умов матеріального розшарування суспільства, від батьків залежить не лише матеріальний стан, а й відношення до життя. Батькам не слід моралізувати навколо політики, релігії, висловлювати своє невдоволення навколишнім – дитина вловлює їхню справжню позицію, поділяє характерні ознаки сімейного побуту.

**Методи привчання і тренування.** З метою формування навичок і звичок використовують методи привчання і тренування – організацію планомірного і регулярного виконання дітьми певних дій з метою їх перетворення на звичні форми суспільної поведінки. Одна з причин того, що діти не користуються знаннями і навичками в сфері виховання у повсякденному житті – те, що знання і навички не підкріплюються звичкою. Перехід навички у звичку досягається систематичним повторенням її у певних умовах. Одним із засобів привчання до норм поведінки, вироблення звичок є режим дня. Звички, як і навички – це часткові автоматизовані дії. Проте, на відміну від навичок, вони не тільки створюють можливість виконання якоїсь дії, а й забезпечують сам факт її здійснення.

**Педагогічна вимога** – це метод педагогічного впливу, за допомогою якого педагог викликає і стимулює (чи припиняє і гальмує) ті чи інші дії дітей, виявлення у них певних якостей. А.С. Макаренко вважав, що педагогічну вимогу варто поєднувати з повагою до вихованця. У сімейному вихованні використовуються такі види педагогічних вимог:

- **прямі педагогічні вимоги** висуваються рішучим тоном, що не визнає заперечень і в чіткому словесному формулюванні містять чітку, недвозначну вказівку відносно того, які дії і як повинні виконувати діти.
- **опосередковані педагогічні вимоги** відрізняються від прямих тим, що стимулом для зумовленої дії стають вже не стільки самі вимоги, скільки спричинені ними психологічні фактори: переживання, інтереси, прагнення дітей. Існують такі форми опосередкованих вимог: порада, прохання, довіра, недовіра, схвалення, натяк, осуд, погроза.

**Громадська думка** – це система загальних суджень людей, яка виникає в процесі їх спільної діяльності і спілкування і виражає ставлення до різних явищ, подій навколишньої дійсності. Громадська думка виступає і як метод, і як результат виховання. Цей метод застосував А.С. Макаренко, який вважав, що сила виховного впливу громадської думки залежить від рівня її сформованості. Роль громадської думки важлива і в сучасному педагогічному процесі. Звісно, до цього методу частіше звертаються під час виховання у різних колективах, але у сімейному вихованні також варто враховувати думку сім'ї як малої групи при заохоченні або покаранні дитини, вирішенні важливих для родини питань. Слід враховувати, що на ефективність громадської думки впливає мікросередовище, макросередовище, думка окремої особистості.

**Прогнозування** – це передбачення на перспективу, яке виражається в проектуванні, моделюванні, плануванні виховного впливу. Основа методу прогнозування – це методика перспективних ліній А.С. Макаренка. Перспективи поділяють на близькі (на завтрашній день), середні (кілька місяців), далекі (на майбутнє).

**Метод створення виховуючих ситуацій.** Мета цього методу: щоб навчити дітей вирішувати проблемні життєві ситуації, треба створювати виховуючі ситуації і вчити їх розв'язувати. Виховуючі ситуації – це спеціально організовані педагогічні умови з метою виявлення чи формування системи відповідних ставлень. Виховуючою будь-яка ситуація стає тоді, коли набуває педагогічного спрямування. В процесі розв'язання виховуючих ситуацій у дітей формується здатність уявляти себе на місці іншої людини, приймати рішення, самостійно аналізувати й розв'язувати моральні проблеми. З виховною метою використовують різні вербальні ситуації (аналізують афоризми, приказки, розповіді, реальні події), конфліктні ситуації.

**Гра** – це один з видів діяльності дітей, який виник історично і полягає у відтворенні дій дорослих і відносин між ними. Це один із засобів фізичного, розумового і морального виховання. На всіх етапах розвитку особистості гра сприймається як цікаве, яскраве, необхідне для її життєдіяльності заняття. І чим старший школяр, тим більше він відчуває розвиваюче і виховуюче значення гри. На ці специфічні особливості гри велику увагу у своїй практичній діяльності звертали відомі педагоги. А.С.Макаренко вважав, що "дитина повинна гратись, навіть тоді, коли вона робить серйозну справу". "Гра, – писав С.Т. Шацький, – це життєва лабораторія дитинства, яка дає той аромат, ту атмосферу молодому життю, без якого ця пора її була б безкорисна для людства. В грі, цьому спеціальному опрацюванні життєвого матеріалу, є найцінніше ядро розумної школи дитинства".

Види ігор можна визначити на основі різнопланової діяльності дітей: ігри дозвілля (діти грають в них за власним бажанням); ігри педагогічні (їх застосовують педагоги з метою вирішення навчально-виховних задач). Залежно від гнучкості, динамічності і творчості чи чіткої регламентації рольових дій, правил і змісту, колективні розважальні ігри поділяють на творчі ігри (сюжетно-рольові, конструкторські, драматизація, гра-жарт, гра-розіграш) та ігри з встановленими правилами (рухомі, хороводні, спортивно-змагальні, настільні).

Педагогічні ігри класифікують згідно з педагогічною спрямованістю: дидактичні (організуються в процесі навчання) та творчі педагогічні (їх мета – досягнення виховних завдань). Педагогічні творчі ігри можна поділити на такі види: тривала гра (на тривалий час зберігається уявна ситуація, сюжет і ролі); елементи гри (в діяльність дітей вводиться один із компонентів гри – роль або уявна ситуація); гра-творчість (роль педагога мінімальна, він тільки подає ідею).

**Змагання** – це метод стимулювання діяльності, який забезпечує відчуття товариської взаємодопомоги, облік і порівняння результатів спільної діяльності, заохочення її учасників. Використовуючи метод змагання, ми сприяємо розвитку здібностей, нахилів, таланту дітей. У процесі змагання виникають **позитивні і негативні емоційні реакції**: захоплення визнанням і радість з приводу успіхів інших, відвертий скептицизм, байдужість, заздрість.

Змагання виражає природне прагнення дитини постійно порівнювати свої сили та можливості з іншою особою, намагання перевершити, перемогти когось у чому-небудь, домагаючись кращих, ніж у когось, результатів, показників, що сприяє розвитку в особистості творчості, наполегливості, винахідливості й ініціативи, об'єктивної оцінки фактів.

Позитивний вплив змагання заключається у тому, що воно організовує і згуртовує дітей, вони переживають позитивні емоційні реакції. Негативний вплив – це розпад колективу через відсутність спільної боротьби за успіх, передачі досвіду, взаємодопомоги і співробітництва, "груповий егоїзм", негативні емоційні реакції.

Щоб змагання мало позитивний вплив, не слід нав'язувати дітям ідею змагання, варто дотримуватись демократичного підходу; змагання повинно пронизувати всі види дитячої діяльності; діти повинні брати участь у встановленні нагород для переможців, виробленні умов змагання; результати змагання висвітлювати кожен день або поетапно; діти беруть участь в обговоренні результатів змагання, виявленні переможців.

Важливе значення мають мотиви, які спонукають дитину брати участь в змаганні. Якщо це прагнення за будь-яких обставин обігнати інших, до матеріальних заохочень, то вони можуть привести до нездорового суперництва, породити явище "групового егоїзму", коли невдача іншого викликає не бажання допомогти, а зловтіху, радість від пріоритетності своєї групи. На жаль, це явище часто зустрічається в практиці виховної роботи. Змагання можна проводити у вигляді конкурсу, КВК, веселих стартів.

Змагання можуть носити **індивідуальний** та **колективний** характер. Змагання з конкретних показників успішності навчання учнів вважається недоцільним, бо успішність пов'язана з інтелектуальними можливостями кожного. Індивідуальні змагання – це предметні олімпіади, конкурси творів, малюнків, виставки "Умілі руки", спортивні змагання тощо. Колективні змагання – це праця бригадами, командні види спорту, колективні конкурси художньої самодіяльності. Підводячи підсумки, слід виділити і тих дітей, які відзначилися у змаганні, і тих, які не досягли успіху, але сумлінно брали в ньому участь. Це сприяє їх самовдосконаленню.

**Заохочення** – це спосіб вираження суспільної позитивної оцінки поведінки і діяльності окремої особистості чи колективу. Це й спонукання дитини до гарних вчинків шляхом ласки, похвали і нагороди. До нього вдаємося тоді, коли хочемо відзначити успіхи у навчанні, працьовитість, старанність. Добре, якщо міра заохочення відповідає віку дитини, а також її індивідуальним особливостям, потребам.

Психологічний вплив заохочення полягає в тому, що дитина відчуває задоволення, радість через те, що визнали, оцінили її старання, досягнення. Заохочення може пробуджувати віру в свої сили, викликати приплив енергії, гарний настрій, готовність до подальшої роботи.

Батьки повинні враховувати **особливості заохочення**. Цей метод слід використовувати обережно, адже він не завжди впливає позитивно. Важлива об'єктивність заохочення. Авторитет заохочення знижується, якщо дитина його не заслужила. Не підкріплене справжніми успіхами заохочення негативно впливає і на заохочуваних, і на оточуючих – не заслужена похвала підриває довіру до батьків. Необ'єктивне заохочення призводить до конфліктів. Якщо заохочувати дитину, яка і так завжди в центрі уваги, вона ставитиметься до заохочення байдуже. Дитина, яка звикла бути непомітною, потребує схвалення. Слід враховувати вікові особливості реакції дітей на заохочення. Із зменшенням віку дитини її потреба в заохоченні зростає.



Є різні **способи заохочення**: схвалення (виражається короткою реплікою, яка показує що дитина поступає правильно – "так", "молодець", "правильно"); похвала (розгорнута оцінка з аналізом дій дитини – "ось бачиш, Сашко, ти постарався, і вчитись став ще краще"; нагорода (значне заохочення за особливі досягнення); доручення (цікаве за змістом, свідчить про довіру батьків); подяка; премія.

**Покарання** – це вплив на особистість, який виражає осуд її дій і вчинків, що суперечать нормам суспільної поведінки. Психологічний аспект покарання полягає в тому, що воно має викликати у дитини неприємні переживання, почуття сорому і вини, бажання не повторювати подібного. Лише справедливе покарання досягає мети. Покарання, яке принижує людську гідність, погіршує поведінку дитини.

У вихованні використовують різні **види покарань**: покарання-вправлення – погано виконане завдання карається додатковим; покарання-обмеження – обмеження можливості брати участь у цікавій грі; покарання-осуд – попередження, догана з визначенням певних строків виправлення; покарання-умовність – "домашній арешт"; покарання – зміна ставлення – для багатьох дітей особливо суворий тон та погляд батьків вже є покаранням, так само як приємна посмішка може бути заохоченням; покарання добром – форми покарання, які ґрунтуються на добрودушності педагога і повазі до того, хто завинив, їх найбільше сприймають діти. Часто вони порушують дисципліну саме тому, що їм подобається реакція, стиль покарання.

Як зазначає Є.Г. Сарапулова, педагоги-практики, вчені, письменники, громадські діячі XIX – початку XX століття захищали права дітей і боролися проти жорстокого поводження з неповнолітніми. Цілком логічно, що у численних наукових роботах на тему виховання засуджуються **фізичні покарання** й роз'яснюється їхня шкідливість. Так, П.Ф. Лесгафт у творі "Шкільні типи (антропологічні етюди)" пише, що механічні дії можуть шкідливо вплинути на організм дитини. Поставити дитину в куток чи посеред кімнати визнається за незначне покарання. Насправді це не так. У дитини хребетний стовп недостатньо розвинений і не здатний утримувати тіло тривалий час у статичному вертикальному положенні. Тіло дитини утримується вертикально завдяки м'язовій діяльності. Одноманітна робота м'язів швидко приводить до перевтоми, яка пригнічує організм дитини й робить її на тривалий період нездатною до будь-якої діяльності. Позбавлення дитини їжі чи утримування на самому хлібі також шкідливі для організму в період його інтенсивного росту.

Фізичні покарання пригнічують психічну діяльність дитини. Тягаючи дитину за волосся чи даючи їй ляпаси, дорослі часто спричиняють струс

мозку з усіма його наслідками. Караючи різками, роздратовують частину тіла, насичену судинами й нервами, які починаються з тих же центрів, з яких походять судини й нерви сусідніх статевих органів. Отже, при подразненні сідниць збуджується діяльність статевих органів, що особливо небезпечно в період їх розвитку. Подібне штучне збудження швидко може довести дитину до онанізму. Окрім того, встановлення основ організму пов'язується із віком дитини. Між окремими елементами цієї основи існують ніжні елементи з сильно розвиненими судинами, які приносять поживні речовини, необхідні для росту, розвитку й збільшення щільності цих частин основи. При посиленні місцевого подразнення нормальний фізіологічний процес легко переходить у аномальний, патологічний. Тобто, штучно створюються причини, які ведуть до захворювань. Думка, що маленьку дитину можна карати фізично, а старшу не можна, є хибною. Що молодша дитина, то вона ніжніша, менш стійкий її організм і легше викликати у ньому аномалії.

Зручною для практичного користування батьками у виховній роботі з дітьми може бути класифікація, за якою **методи родинного виховання** поділяють на три групи: методи переконання, організації життєдіяльності дітей, стимулювання культурної поведінки.

**Методи переконання** покликані формувати свідомість дитини, судження, погляди, переконання, ідеали. До них належать: роз'яснення, повчання, порада, бесіда, приклад, розповідь, застереження, читання і дискусії, тобто такі методи, які здатні забезпечувати цілеспрямований вплив на свідомість вихованців з метою формування в них позитивних морально-психологічних рис, спонукання до суспільно корисної діяльності.

**Методи організації життєдіяльності дітей** спрямовують вихованців на "єдність слова і діла", що має надзвичайно важливе значення у формуванні особистості. Виховання свідомості, самодисципліни і культури поведінки не може успішно здійснюватися, якщо воно обмежується лише проповіданням ідей, поглядів і норм поведінки. Треба ще втілювати їх на практиці, привчати дітей змалку неухильно дотримуватись цієї вимоги. Значною мірою цьому сприяє застосування таких виховних методів, як практикування правильної поведінки, дотримання режиму праці і відпочинку, доручення, вимога, привчання, нагляд, прохання, наказ, заборона. Беручи активну участь у конкретних заняттях поруч з дорослими, дитина починає усвідомлювати себе корисним членом сім'ї, виконавцем спільної справи. У процесі різноманітної діяльності дітей і підлітків розширюється їх кругозір, життєвий досвід, збагачується свідомість, формуються такі якості особистості, які важко виробити за допомогою інших методів.

Успіх виховного процесу значною мірою зумовлюється застосуванням **методів стимулювання культурної поведінки** дитини: схвалення, змагання, заохочення, покарання. Головне призначення цієї групи методів – забезпечити педагогічну профілактику, тобто запобігти та попередити лихі думки і злі кроки, надати простір для добрих помислів і благородних вчинків.

Нині створення умов для навчання дитини, побутової бази не є першоосною, подібно до того, як створення навчально-матеріальної бази у школі ще не є єдиною запорукою успішного навчально-виховного процесу. Головне полягає в якості викладання і виховання, педагогічній майстерності вчителів, а в сім'ї – у стимулюванні до навчання дитини на повну силу її здібностей.

У батьків має скластися своя система виховання самостійного, відповідального ставлення сина або доньки до виконання домашніх завдань, а за потреби контролю і допомоги. Батькам слід знати зміст програм і підручників, щоб мати змогу вчасно допомогти дитині. Однак при цьому потрібно запобігати формуванню у неї утриманського настрою (ось прийде батько з роботи і розв'яже мені задачу), а привчати до наполегливого обдумування складного завдання, намагання будь-що розв'язати його самостійно.

Самообслуговування і трудова допомога батькам полягає у тому, щоб участь в домашніх справах у сина чи доньки поступово зростали, починаючи від елементарних звичок прибирання за собою, підмітання підлоги і витирання пилу, до складніших – купівлі продуктів, приготування їжі, прання і прасування одягу тощо. На все це у дитини мусить бути раз і назавжди окреслена програма дій. Таку програму вона повинна мати і на дачній ділянці (прополювання городу, поливання овочів і квітів, збирання врожаю).

Різке зростання цін на дитячі товари, яке створює проблеми для більшості батьків, особливо там, де є старші і молодші діти, вимагає від старших охайності, і бережливості, вони повинні дбати про свій одяг, взуття. Доношування є звичайним у малозабезпеченій сім'ї, а придбання нової речі для молодшого сина чи доньки є певним святом. Ця тема входить до сімейної педагогіки, у ній є не тільки матеріальна, а й суто моральна, виховна основа – дбайливість і охайність не виховується там, де немає потреби берегти. Це стосується і витрачання сімейного бюджету – ще А.С. Макаренко в "Книзі для батьків" доводив, що діти повинні брати участь у розподілі грошей і мати свої кишенькові гроші у постійно визначеній сумі, а за потреби одержувати додаткову платню. Це привчає їх до економії, викликає прагнення самому заробити "якусь копійчину".

Запобігання негативним впливам підліткового мікросередовища є також випробуванням для багатьох сімей, як і перше кохання доньки або її занадто вільна поведінка щодо хлопчиків. Виховання жіночої цнотливості, порядності і незалежності від поведінки подруг створюють дівчинці високий авторитет у компанії підлітків, серед дівчаток, розвиток яких, в тому числі статеве дозрівання, не має сексуально-патологічного забарвлення. На жаль, загальна атмосфера вседозволеності, надто ранні сексуальні стосунки (незважаючи на їх негативні наслідки) є типовими прикметами сьогодення. Тут особливо важливою є роль матері, яка має розкривати крок за кроком велику силу і мудрість поводження жінки і дівчини. Виховання цих рис повинно будуватися на особистому прикладі і доброзичливому поясненні і ґрунтуватися на любові матері і доньки. Звичайно, актуальні проблеми сімейного виховання не вичерпуються названими тут. У багатьох сім'ях різного соціального стану вони є різними. Чимало залежить від вихованості батьків, їх громадянської і особистої зрілості.

Безперечно, кожний метод, який застосовується в сімейній педагогіці, має свої особливості. Адже він є індивідуальним і неповторним для кожного батька, для кожної дитячої особистості. Потенційні можливості виховання дітей у сім'ї полягають у глибокому знанні батьками дитячої психології, характеру дитини та оволодінні багатьма прийомами спілкування.